

DEBATT

Många slags svenskhet

Migrationsåret 1996 är till ända. Ett jubileum som utvecklades till en av Sveriges största kulturmanifestationer någonsin. Under hela året ägde evenemang och aktiviteter rum i Sverige och i ett 20-tal stater i USA. Utställningar, föreläsningar och studiecirkelar, seminarier och konferenser, teater-, musik- och dansarrangemang avlöste varandra.

Publiksuccén "Kristina från Duvemåla" är barn av detta jubileum. Ett barn som knyter an till själva utgångspunkten för jubileet – utvandringen till Amerika. År 1846 lämnade Erik Jansson Sverige för att i Illinois grunda Bishop Hill, den första svensk-amerikanska kolonin. När utvandringen avstannade 70–80 år senare hade mer än 1 miljon svenskar följt i hans spår – en fjärdedel av landets dåvarande befolkning. Lite längre fram i tiden vänder strömmen, och Sverige bli mottagarland för ett nästan lika stort antal människor.

Migrationsårets huvudtema var att fokusera på människor som bytt hemland, dvs. på såväl utvandrare som invandrare. Min bedömning är att det blev mycket Amerika, och alltför lite av dagens mångkulturella Sverige; historiska nostalgitrippar lockar naturligt nog kristrotta svenskar mer än nutida problemdiskussioner. Amerikafarandet är förvisso en del av vårt svenska kulturarv, men det är också efterkrigstidens invandring – även om långt ifrån alla ser det så.

Folkhemmet, Per Albin Hanssons ideologiska konstruktion kring "en familj – ett folk – en nation" tillhör det förflutna. Även om drömmen om etnisk renhet finns kvar hos vissa i vårt land, och då inte bara bland högerextrema grupper, är och förblir det en dröm. Den verklighet vi idag har att hantera, invandrare såväl som svenskar, är en etniskt, kulturellt och religiöst brokig mångfald människor.

En viktig del i detta nationsbygge handlar om det svenska kulturarvet. Och det nya innehåll det måste få. Frågan är om den definition Bonniers Svenska Ordbok

för 1980 ger ordet *Kulturarv* passar in i ett mångkulturellt samhälle: "det bestånd av idéer, upplevelser, värderingar osv. som har tagit sig uttryck i vår historia och som mer eller mindre kan ingå i vår gemensamma referensram".

Här platsar Karl-Oskar och Kristina bra, men inte Masooma och Muhammed, Selda och Slavenka. Jag hävdar att dom inte bara har med det svenska kulturarvet att göra, utan också *har* ett svenskt kulturarv. Bara annorlunda till innehåll och form. Det finns med andra ord många sätt att vara svensk på. Såväl infödda svenskar som invandrade ger och tar, blandar och byter i en ständigt gränsöverskridande komplexitet, där ord som autenticitet och tradition förlorar mening till förmån för det tillfälliga, situationspräglade.

I sin senaste bok, *Ett liv bland människor*, berättar Theodor Kallifatides om hur invandringen är en livslång process, där allt man säger den ena stunden visar sig fel i nästa:

Denna enkla omständighet glöms dock systematiskt bort. Med jämna mellanrum kommer rapporter om hur invandrarna upplever Sverige eller svenskarna eller sin situation, varpå man försöker etablera långsiktiga strategier baserade på dessa rapporter, som inom loppet av tre år kommer att låta helt annorlunda, om man frågar samma människor.

Sedd ur ett forskarperspektiv representerar Kallifatides ett postmodernt synsätt. Tidigare längtan efter tydliga och hela identiteter har ersatts av fragmentarisering och flyktighet. En resenär i tiden, fylld av en rot- och rastlöshet, inriktad mot stundens tillfredsställelse, ständigt i färd med att iscensätta sig själv.

Så uttryckt kan det verka föga hoppingivande. Men poängen är, precis som Kallifatides framhåller i sin bok, att vi inte är så fasta och traditionsbundna som många vill göra gällande. "Landet sipprar in i en och man själv sipprar in i landet." Eller som den danska

antropologen Anne Knudsen lätt ironiskt konstaterar: "Människan har fötter, inte rötter!"

Till samma andas barn hör Thomas Hylland Eriksen, som i sin senaste bok, *Historia, myt och identitet*, kritiserar tanken att det är livsviktigt att tillhöra ett folk, en nation. Det kan också vara livsfarligt! Kultur blir politik när det förflutna skrivs om och mytologiseras för att tjäna politikernas och makthavarens syften.

Ett oroande tecken i tiden är när "ett myller av nya politiska rörelser ställer krav mot bakgrund av sitt nu 'dokumenterade' förflutna", menar Hylland Eriksen. Eller gör det utifrån en mer eller mindre mytisk storhet som etnicitet.

I Sverige kan vi se hur kultur blir politik i den nyliberale Mauricio Rojas förslag till "etnisk segregationism" och hos riksdagsmannen Juan Fonsecas propagandistiska tal om "makt till det mångetniska Sverige". I en artikel i Dagens Politik den 20 december förra året frågar sig José Alberto Diaz hur dessa tankar låter sig förenas med ett genomtänkt integrationstänkande. "En ny politik bör utgå ifrån de integrationsprocesser som gör nya medborgare till en del av samhället, inte ifrån Juan Fonsecas etniska agenda."

Ett kanske litet, men betydelsefullt sätt att komma bort från betoningen av ett vi mot dom, från ett *svenskar* mot *invandrare*, från de splittringstendenser som är resultatet, om än inte tanken, bakom Rojas och Fonsecas idéer, skulle kunna vara att försöka bredda synen på det svenska kulturarvet.

Svenska medborgare, oavsett etnisk bakgrund, utvecklar olika typer av svenskhet, där gammalt och nytt, inhemskt och utländskt blandas. Kalle Jularbo behöver inte vara "finare" eller "svenskare" än Kalle Anka, vår senaste jultradition par preference. Och kebab hotar inte "svensk" matrader – den är en del av den. Integration är inte ett antingen – eller, utan en fråga om nivåer, om något mer eller mindre. Världen består inte av distinkt avgränsade kulturer, utan av individer, som i varierande grad utvecklar skilda kulturella former och traditioner. Den vissheten är lika svår som nödvändig att ta till sig om vi vill skapa ett sammanhållet samhälle med tolerans för olikheter.

Migrationsjubileet hjälpte oss att minnas en gammal, ytterst betydelsefull epok i Sveriges historia, och delvis en ny, väl så betydelsefull. Men hjälpte det oss att kritiskt granska minnenas och myternas politiska an-

vändning?

Mitt svar är nej, på få undantag när. Det verkar som om museerna i Sverige inte riktigt tagit de konstruktivistiska dragen i nationsbygget på allvar. Som om de, medvetet eller ej, skyggar för att lyfta fram motsättning och manipulation, ideologiproduktion och politiska övergrepp. Fortfarande gäller den gamla sanningen, att museerna, liksom hembygdsföreningarna, stryker historien med hårs.

Måste det vara så? Stat och kommun betalar, och man biter inte den hand som föder en. De stora, monumentala tillfällighetsutställningar och arrangemang, likt "Den svenska historien", förra årets ovan nämnda "Migrationsjubileum" och den i år aktuella samnordiska vandringsutställningen av Kalmarunionens 600-årsjubileum utgör i sig själva en aktiv del av Sveriges historia. Hur de gör det är en viktig fråga att fundera över.

Vad utställningen om Kalmarunionen beträffar menar medeltidsarkeologen Anders Andrén, att den är ett tydligt uttryck för dagens nordism. Med en huvudsaklig inriktning på den tidiga unionstiden, då samarbetet mellan länderna var gott, skapar man en form av historisk förebild för dagens nordiska samarbete. En helt annan utställning hade naturligtvis varit möjlig att göra, säger Andrén. En som gestaltar svåra problem som krig, plundringar och uppror.

En sådan utställning, som även omfattat den nordiska osämjan, hade inte kunnat presentera enkla historiska förebilder, lätta att använda i dagens identitetsskapande. Men därigenom hade utställningen också kunnat bli mycket mer engagerande och tankeväckande.

Avslutningsvis vill jag peka på tre mer övergripande problem, som gäller forskare såväl som museivärldens praktiker. Det första bygger på föreställningen, att *kultur* är liktydigt med *tradition*. Kultur är något stabilt och fast, något man kan beskriva i termer av konkret innehåll och struktur. Helt fel är ju inte detta. Men risken med ett sådant synsätt är att vi förbiser det tillfälliga och spontana i "kulturen", de övontade constellationerna och kompositionerna, de som på egna vägar söker sig tvärs över kulturella och etniska gränser.

Ett andra problem uppstår när *flerkulturell* jämföras med *fleretnisk*. Man förbiser då att de kulturella skillnaderna *inom* en etnisk grupp kan vara väl så stora som

mellan olika grupper. I en liten uppsats om "Det sekulariserade Sverige: Det sakralas hemligheter" i antologin *Lycksaliga halvön. Den svenska välfärdsmodellen och Europa* skriver Birgitta Trotzig:

Allehanda mytskapare från nynationalisten under fanan till den socialdemokratiska regionsplaneraren vill ju gärna ta enhetsgreppet på riket och se helhet där ingen sådan alls finns. Sverige ... visar sig vid närmare betraktande liksom all annan historisk verklighet bestå av ett myller av individer och av individer sammansatta grupper, alla olika och strävande åt olika håll.

Ett tredje problemområde handlar om själva företeelsen *blandformer*. Blandspråk, blandkultur, blandras, blandäktenskap låter illa i mångas öron, i motsats till ord som ren, äkta, genuin, autentisk. Exempel på detta finns i mängder. På 50-talet menade många inom musikens område, att Duke Ellington släppt in orena element och klanger i jazzen. Och vad värre var – att han därigenom svikit den svarta rasen.

Från nutida svensk folkmusik har Eva Saether i en uppsats i den kommande antologin *Svenska kulturarv*, visat på ett liknande problem. När den för några år sedan populära folkmusikgruppen Groupa erövrade en "grammis" rasade debatten.

Att böla i hela skalan av saxofonstorlekar, bulta djungeltrummor samt använda elförstärkta bastardar av stränginstrument är i alla fall så långt från traditionell svensk spelmansmusik man kan komma... Den genuina folkmusiken kräver genuina instrument, annars är ju liksom vitsen borta med det hela (*Spelmannen* 1990:3).

Inom kulturforskningen finns en omfattande litteratur kring fenomenet "sammanblandning av kategorier" och de negativa associationer detta medför. Men vad vårt svenska kulturarv beträffar är vi ännu bara i början av en lång och viktig diskussion. I vilka sammanhang verkar det vara oproblemiskt att foga in främmande element och fortfarande tala om en nationell kultur? Och i vilka sammanhang tycks det hotfullt, skrämmande, rent av ogörligt?

Gunnar Alsmark, Lund

Vårt Kulturarv?

Kulturarv är idag ett modeord i utredningar och propositioner, hos Riksantikvarieämbetet och andra. Men vad är vårt kulturarv? Nynäs slott och/eller 1960-tals hus i Haninge? En jugendvas eller en plastbunke? Hjort-Anders eller Leif-Sunes dansband? Midsommarfirande eller fyllekväll i statarlängan? Föreningsvana eller barnaga? Kärlek till naturen eller självmordsbenägenhet?

Allt detta tillhör vårt kulturarv säger den vidsynte. Det är en del av vår historia, vårt arv och har bidragit till formandet av vad vi är idag! Är det så enkelt? Och framförallt – används begreppet så? Efter läsning av utredningar, propositioner och programförklaringar blir jag fortfarande inte riktigt klok på vad man menar med kulturarv.

Det förefaller som om begreppet kulturarv ges tre huvudbetydelser: 1 Kulturarvet är de lämningar vi ser som vårt eller andras positiva arv (som vi kan gilla), vilka därför skall prioriteras i bevarandet och användandet. 2 Kulturarvet är de mest symbolbärande lämningarna (oavsett om vi gillar dem eller inte) som format oss eller andra och därför skall prioriteras i bevarandet. 3 Kulturarvet är i grund och botten allt vi ärvt.

Den tredje betydelsen kan liknas vid det antropologiska kulturbegreppet, vilket ju har stora poänger. Men eftersom kulturarv, till skillnad från kultur, i praktiken står för de *objekt* vi skall bevara måste ett urval ske. Allt kan aldrig bevaras, vilka goda teorier man än har! Jag vill därför definiera kulturarv så här, med start i begreppets första led: Kultur är de värdesystem grupper av människor delar. Dessa värdesystem avsetter olika kulturuttryck, materiella som andliga. Somliga av dessa kulturuttryck anses ha speciella symbolvärden och utnämns därför till kulturarv. I praktiken får dessa av oss, definierade kulturarv särskild omsorg av myndigheter, museer m.fl.

Men med detta har inte huvudproblemet berörts – vad skall då väljas ut och bevaras som vårt kulturarv? Vilka symbolvärden vill vi lägga störst vikt vid? Å ena sidan innehåller kulturpropositionen fluffiga sentenser som: "Kulturarvet är vårt kollektiva minne" (s. 128). Å andra sidan konstaterar den betydligt mer klargörande att: "Var tid bildar sig sin egen uppfattning om kulturarvets betydelse och om vilka delar av det som är av